

UYGUR SAHASINDA YETİŞMİŞ BİR DİVAN ŞAİRİ: ABDUREHİM NİZARÎ

Yrd. Doç. Dr. Adem ÖGER
Nevşehir Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi
adem.oger@nevsehir.edu.tr

Arş. Gör. Kadri YILMAZ
Nevşehir Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi
kadri.yilmaz@nevsehir.edu.tr

ÖZET

Doğu Türkistan toprakları, Türk kültürünün ve edebiyatının şekillendiği ve geliştiği önemli merkezlerden biridir. Bu coğrafyada yaşayan Uygur Türkleri arasında Klasik Türk Edebiyatı alanında önemli şairler yetişmiş ve sayısız eserler kaleme almışlardır. Uygur sahasında yetişen güçlü Divan şairlerinden biri 19. yüzyılda yaşamış olan Abdurehim Nizarî'dir. Divan şiiri geleneği ile halk şiiri geleneğini birleştiren Nizarî, gazel, kaside ve mesnevi gibi Divan edebiyatı nazım şekillerinde birçok eser kaleme almıştır. Makalemizde, Abdurehim Nizarî'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilecek, bazı şiirleri şekil ve içerik yönünden değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Uygur, Abdurehim Nizarî, Divan şiiri.

ABDUREHİM NİZARÎ: A DIVAN POET GREW UP IN THE FIELD OF UİGHUR

ABSTRACT

East Turkistan is among the important centers where Turkish culture and literature took shape. Among the Uighur Turks living in this area, famous poets in Classical Turkish Literature field ranged and they wrote out numerous works. Abdurehim Nizari who ranged Uighur field is one of the important Ottoman poets of 19th century. He combined traditions of Ottoman poetry with folk poetry and wrote out many pieces in Ottoman poetry verse forms such as ode, eulogy, masnavi and musammat. In this study, the information on his life and works will be given and some of his poems will be evaluated in terms of form and content.

Keywords: Uighur, Abdurehim Nizarî, Divan poetry.

GİRİŞ

Uygur Türkleri arasında Divan şiiri geleneği oldukça yaygındır. 19. yüzyıl, Divan şiirinin bu coğrafyada zirve yaptığı dönemdir. Bu dönemde Muhemmed Sadık Keşkerî, Mirhesen Sedaî, Huşhal Ğeribî, Ehmed Şah Karakaşî, Kissurî, Emin Hüseyin Seburî, Turdi Nazim Ğeribî ve Nevruz Ahun Ziyaî gibi onlarca şair yetişmiştir (*Uygur Edebiyatı Tarihi*, 2006). Bu şairler arasında Abdurehim Nizarî iyi bir medrese eğitimi almış olması, hat sanatını çok iyi bilmesi ve sarayda önemli görevlerde bulunmuş olması nedeniyle ayrı bir yere sahiptir. Uygur Türkleri arasında anlatılan destan ve halk hikâyeleri başta olmak üzere çeşitli sözlü kültür ürünlerinden yararlanan Nizarî, eserlerini Divan şiiri geleneği içerisinde kaleme almıştır. Örneğin, Uygur Türkleri arasında anlatılmakta olan “Rabie ile Seidin” isimli halk hikâyesi Nizarî tarafından mesnevi nazım şekliyle yazılmıştır.

1. ABDUREHİM NİZARÎ’NİN HAYATI

Uygur klasik edebiyatında önemli yer tutan Divan şairlerinden biri olan Abdurehim Nizarî, 1770 yılında Kaşgar şehrine bağlı Bulakbaşı Mahallesi’nde dünyaya gelmiştir. İlk olarak Kaşgar’daki dinî okullarda hat sanatını öğrenmiş, daha sonra Kaşgar’da dönemin ünlü medreselerinden “Hanlık Medresesi”nde eğitimine devam etmiştir. Burada devrin ünlü âlimi Muhemmed Sadık Keşkerî’den Arapça ve Farsçayı öğrenmiştir.

Küçük yaşlarda Doğu edebiyatına merak salan Nizarî’nin okuduğu şairler arasında Firdevsî, Nizamî, Şeyh Saidî, Hafız Şirazi, Camî ve Bedil bulunmaktadır. Nizarî, Ali Şir Nevaî’nin eserlerini defalarca incelemiş ve ondan çok etkilenmiştir. Medrese eğitimini tamamladıktan sonra aynı medresede müderrislik yapmış, “Neval” isimli özel bir sınıfta Ali Şir Nevaî’nin eserlerini okutmuştur. Sonraki dönemde hayatını hattatlık ve kâtiplik yaparak devam ettirmiştir (*Uygur Kilassik Edebiyatı Kiskiçe Tarihi*, 1996: 560).

Nizarî, ilmî, edebî ve tarihî birçok eserin çoğaltılması konusunda önemli görevler üstlenmiştir. Şairin hayatı hakkında en sağlam bilgilerin yer aldığı kaynak, onun el yazma külliyatı olarak kabul edilir. Bu eserler incelendiğinde, onun Çin Sülalesi’nin Kaşgar valisi olarak atadığı Zuhuridin Hakimbeg’in isteği üzerine sarayda hizmet ettiği görülür. Nizarî, Zuhuridin Hakimbeg’in 1830 yılında kendisine verdiği saray kâtipliği ve danışmanlığı görevini uzun yıllar sürdürmüştür. Sarayda kâtiplik yaptığı dönemde Ğeribî, Ziyaî ve Seburî gibi dönemin ünlü şairlerini, ayrıca tarihçileri, âlimleri, sanatkârları ve hattatları sarayda bir araya getirmiştir. Bu sanatçılar bir taraftan Arap ve Fars edebiyatının ünlü eserlerini Uygur Türkçesine tercüme ederken, diğer taraftan da kendi eserlerini kaleme almışlardır. Zuhuridin Hakimbeg’in ilim ve sanata önem vermesinde Nizarî’nin etkisi büyüktür.

Nizârî bir taraftan medreseleri büyütüp öğrenciler yetiştirirken diğer taraftan ilmî ve edebî eserleri toplayıp onları incelemiş ve eski el yazmalarını çoğaltmıştır (*Uygur Edebiyatı Tarihi*, 2006: 45).

Saraydaki hizmeti sırasında bir hastalığa yakalanan Nizârî, saray kâtipliğinden istifa ederek 1843 yılında seyahate çıkmıştır. O, ilk olarak Tanrı Dağları'nın kuzeyindeki Turfan şehrine gitmiş, daha sonra Orta Asya'ya seyahate çıkıp Oş, Kokant, Buhara ve Şemey gibi şehirleri dolaştıktan sonra 1846-1847 yıllarında Kaşgar'a geri dönmüştür. 1850 yılında Kaşgar'ın Opal köyünde vefat etmiştir.¹

2. NİZARÎ'NİN EDEBÎ FAALİYETLERİ

Ali Şir Nevaî'nin varisi olarak görülen Nizârî, "Ferhat ile Şirin", "Leyla ile Mecnun", "Mehzun ile Gülnisa", "Rabie ile Seidin" ve "Hefta Destan" isimli aşk hikâyelerini mesnevi nazım şekliyle kaleme almış "Hamse" sahibi bir Divan şairidir. Nizârî'nin el yazmalarının günümüzde birkaç nüshası olup, bunlar "Şincan Müzesi" ve "Sovyet Leningrad Şarkşinaslık Enstitüsü"nde saklanmaktadır. Ayrıca onun şiirleri, Doğu Türkistan'da 1995 yılında Şincan Halk Neşriyatı tarafından "Nizârî Lirikiliri" adıyla yayımlanmıştır (Nizârî, 1995: 126).

Ali Şir Nevaî'nin Nizârî üzerindeki etkisi onun gazellerini topladığı divanlarında görülmektedir. Şairin dört divanı bulunmaktadır ve bunlardan birincisi "Gerâyibu's-Siğâr" adını taşıyan onun çocukluk dönemi gazellerinin yer aldığı eseridir. İkincisi "Nevâdirü's-Şebâb" isimli eserdir. Bu eserde şairin gençlik döneminde yazdığı 13 gazeli bulunmaktadır. Üçüncüsü "Bedâiyü'l-Veset" orta yaşlarda kaleme aldığı eserdir. Dördüncü eseri ise 12 gazelin yer aldığı "Fevâidü'l-Kibir" adlı yaşlılık dönemi eseridir.² Nizârî, gazellerini Çağatay alfabesindeki 26 harfin her biri ile kafiyelendirerek kaleme almıştır.³ Ayrıca "Zâtu'n-Necat" isimli eserinin haşiyesinde 35 parça muhammes yer almaktadır. Toplam 49 sayfadaki bu muhammesler, 1450 mısradan oluşmaktadır. Nizârî'nin bu muhammesleri Ali Şir Nevaî'nin gazellerine yazılan tahmislerden oluşmaktadır (*Uygurların Kedimki Edebiyatı*, 2005: 520).

Nizârî'nin eserleri kendi döneminde büyük ün salmış ve defalarca çoğaltılarak geniş kitlelere yayılmıştır. Ali Şir Nevaî'yi üstat kabul eden Nizârî, yaşamı boyunca onun eserlerini çoğaltmış, Nevaî'nin eserlerinin halk

¹ Abdurehim Nizârî'nin hayatı hakkında geniş bilgi için bk. *Uygur Edebiyatı Tarihi*, 2006: 44-45; *Uygur Kılassik Edebiyatı Kiskiçe Tarihi*, 1996; *Uygurların Kedimki Edebiyatı*, 2005: 501-502.

² Nizârî'nin Ali Şir Nevaî'den etkilenmiş olması, onun divanlarına verdiği isimlerden de açıkça anlaşılmaktadır. Bkz. Kut, 2003; Karaörs, 2006; Türkay, 2002; Kaya, 1996.

³ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Abdurehim Nizârî, 1995.

arasında yayılmasında önemli rol oynamış ve sanat açısından da onun yolundan gitmiştir. Ali Şir Nevaî'nin hamsesini kendi döneminin şiir ve dil özelliklerine göre yeni mazmunlarla tekrar işlemiş, yerel kahramanlardan oluşan aşk hikâyelerini Divan şiiri geleneği içinde kaleme almıştır. Nizarî, ayrıca Nevaî'nin seçilmiş gazellerinden bir kitap oluşturup 1836 yılında medresede ders olarak okutmuştur. Kaşgar valisi Zuhuridin Hakimbeg'in isteği üzerine 1838 yılında Nevaî'nin hamsesinden sadece Kaşgar'daki Uygur kâtiplerine 500 nüsha çoğalttırmıştır. Nevaî'nin hamsesinin Abdurehim Nizarî tarafından "Hanlık Medresesi"nde okutulmak üzere çoğaltılan iki nüshası günümüzde "Ürümçü Kültür Varlıkları Müzesi"nde korunmaktadır. Yine Nizarî tarafından Nevaî külliyyatının çoğaltılmış bir nüshası da "Özbekistan Fenler Akademisi Ali Şir Nevaî Devlet-Edebiyat Müzesi"nin el yazmaları bölümünde korunmaktadır (*Uygur Edebiyatı Tarihi*, 2006: 46-47).

3. NİZARÎ'NİN ESERLERİ

3.1. *Ferhad ile Şirin*

Bu eser 1085 beyitten oluşan bir mesnevidir. Nizarî, Doğu toplumları arasında geleneksel olarak sözlü kültür ortamında yaşamakta olan ve Ali Şir Nevaî'den sonra birçok şair tarafından işlenen Ferhad ile Şirin hikâyesini kendi devrine has mazmun, dil ve üslup özellikleriyle yeniden kaleme almıştır. Nevaî'yi örnek alan şair, bu mesnevisinde tematik olarak da bazı eklemelerde bulunmuştur. Örneğin, eserin 15. bölümünde Nevaî'nin mesnevisinde olmayan şu eklemeler yer alır: Ferhat öldükten sonra, Çin halkı siyah elbiseler giyerek yas tutar. Ferhat'ın anne ve babası da evlatlarının ölümüne dayanamayarak çok geçmeden vefat ederler. Aradan uzun yıllar geçtikten sonra, bir gece Çin halkı rüya görür. Rüyalarında Ferhat, Şirin, Mehinbanu ve Ferhat'ın anne-babası, cennette huri ve gılmanlar ile birlikte hayat sürerler. Eserde Ferhat, ejderhayı ve Ehrimen isimli devi öldürür (*Uygur Edebiyatı Tarihi*, 2006: 56-58; *Uygur Kilassik Edebiyatı Kiskiçe Tarihi*, 1996: 561).

3.2. *Leyla ile Mecnun*

Bu mesnevi, 898 beyitten oluşan bir eserdir. Bazı kaynaklarda eserin 950 beyit olduğu belirtilmektedir (*Uygur Kilassik Edebiyatı Kiskiçe Tarihi* 1996: 576). Leyla ile Mecnun'un aşk hikâyesini konu alan eser, Nizarî'den önce hem sözlü hem de yazılı edebiyatta sıklıkla işlenen konulardan biridir. Nizarî'den önce Nevaî (1441-1501) ve Azerbaycan'ın büyük şairi Nizamî-i Gencevî (1141-1209) bu konuyu eserlerinde işlemişlerdir. Ayrıca Leyla ile Mecnun hikayesi, Uygur sözlü kültüründe mensur bir şekilde halk hikâyesi

A. Öger, K. Yılmaz / NEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 1 (2011) 39-50
A. Öger, K. Yılmaz / Nevsehir University Journal of Social Sciences 1 (2011) 39-50

ve efsane şeklinde de anlatılmaktadır. Ancak Nizârî, eserinde kendi döneminin dil, mazmun ve üslubunu kullanmıştır. Bu eserde klasik Türk edebiyatının söz sanatlarına ve diğer unsurlara başarılı şekilde yer vermiştir. Şair, âşık-maşuk ilişkisini ve âşıkların çektiği cefayı eserinde işlemiştir. Bu konuya örnek olarak aşağıdaki beyitler gösterilebilir:

Çu işq içre qalğay neşahu-gaday (Şah da fakir de aşkın içine düşer
Qilur axir işq vucudini fena Aşk sonunda seni fena eder)

Qilur eqlu imanni tarac işq (Aşk aklını da imanını da alır
Ki ecdar kebi dem çiker aç işq Aşk ejderha gibi seni çeker yutar)

Qilip işk ehige bidadliğ (Aşk ehline zulüm edip
Zamani aña bermeyin şadliğ Ona mutluluk yaşatmayın)

Nec servi qedin xazan eyledi (Birçok kişi çoktan harap oldu
Riyazette azuze can eyledi. Hatta aziz canlarından ayrıldı)

(Uyğur Edebiyatı Tarihi, 2006: 58-60)

3.3. Mehzun ve Gülnisa

796 beyitten oluşan bu eser, halk arasındaki sözlü anlatmaların Divan şiiri geleneği içerisinde yeniden tanzim edildiği bir eserdir. Mehzun, Bağdatlı tüccar Mesud'un oğlu, Gülnisa ise Hoca Said isimli bir başka tüccarın kızıdır. Küçük yaşlarda birbirini sevmeye başlayan bu iki genç ileriki yıllarda birçok engelle karşılaşır; ancak hikâyenin sonunda birbirlerine kavuşurlar. Nizârî bu eserinde kahramanları halk arasından seçmiştir (Uyğur Kilassik Edebiyatı Kiskiçe Tarihi, 1996: 562). Eser tematik olarak rezillik-güzellik, doğruluk-yanlışlık gibi zıtlıklar üzerine kurulmuştur. Akıcı bir üslup ve halkın konuşma diline yakın sade bir dille kaleme alınan eserde, bu dünyanın fani ve vefasız olduğuna dikkat çekilir:

Cehan bivefadur, beradder biliñ (Cihan vefasızdır birader bilin
Ki dun ehli birle kem ulfet qiliñ Alçak kişilerle az birlikte olun)

Yeter munda ehi vefağe cefa (Yeter bu kadar vefaya cefa
Elemge giriftar ehli vefa Kedere boğulmuş vefa ehline)

(Uyğur Edebiyatı Tarihi, 2006: 60-62).

3.4. Rabie ile Seidin

Bu eser 512 beyitten oluşmaktadır ve diğer eserlerden farkı, yaşanmış bir olayı (1830'lu yıllarda) konu almasıdır. Rabie, buradaki muteber ailelerden biri olan Yakup Bey'in kızıdır. Seidin ise fakir çiftçi bir

aile olan İbrahim Ahun'un oğludur. Bu kahramanlar çocukluktan itibaren birlikte büyürler ve ilkokula da birlikte giderler. Yetişkin birer genç olduktan sonra birbirlerine âşık olup kıyamete kadar birlikte yaşamaya ant içerler. Bunların birbirine olan sevgisinden haberdar olan İbrahim Ahun, onları muratlarına erdirmek için Yakup Bey'in evine elçi gönderir. Ancak Yakup Bey elçiyi reddeder, bunun sebebi de, Yakup Bey'in kızını kendi köyünden biri olan Baytokay Beyliğinin zalim beyi Cabir ile evlendirmek istemesidir. Seid, sevgilisi Rabie'nin ayrılık acısına dayanamayarak vefat eder ve sonunda Rabie, Cabir ile evlendirilir. Rabie babasının evine kaçıp gelir ve kız kardeşi ile birlikte su getirme bahanesiyle evden ayrılarak Seid'in mezarı başına gelip ağlayıp sızlar. Ardından mezarın yanındaki Telviçük Nehri'ne kendini bırakır. Onun nehirde intihar ettiğini duyan halk koşarak gelir; ancak cesedi bulamaz. Onun cesedi bir yıl sonra bulunur ve Said'in mezarının yanına defnedilir (1832). O günden sonra bu iki gencin mezarı "Koşmak Mezar" adıyla anılır. Bir yıl sonra iki kabrin arasında iki ılgın ağacı çıkar ve bunların dalları birbirine sarılarak büyür. Bu ılgın ağaçlarından biri kırmızı, biri beyaz çiçek açar. Bu nedenle yerli halk bu mezara "Ak Çatak Mezar" adını verir. Günümüzde bu mezarların bulunduğu mahallenin adı da aynı isimle anılır ve mezar önemli ziyaret yerlerinden biridir (*Uyğur Edebiyatı Tarihi*, 2006: 66-70).

Bu eserde geçen olaylar, 1838-1839 yıllarında kaleme alınmıştır. Bu da eserin içerisinde geçen ve ebcet hesabına göre bu tarihi veren aşağıdaki beyitlerden anlaşılmaktadır. Beyitte geçen "Çerağim" sözü Hicri 1254 yılına tekabül eder, o da Miladi 1838-1839 yılına karşılık gelir.

Der érdiki titrep çubadi xezan
Ki öçti çerağim nitey ah can

Çerağim horufilki ehli xired
Ki teixi salin démiş bileded
(*Uyğurlarniñ Kedimki Edebiyatı*, 2005: 502-509).

3.5. *Zadu'n-Necat*

Eser 476 beyitten oluşmaktadır. Dinî, felsefî, sosyal, siyasi ve ahlaki mahiyetteki bu eser, Nizarî'nin bu konulardaki düşüncelerini yansıtır. "Durrû'n-Necât", "Dehru'n-Necât" gibi isimlerle de anılan bu eserin el yazma ve taş baskılı şekilleri Uygurlar arasında büyük yayılma göstermiştir. "Hemdu Sena", "Mukaddime", "Esas Kısım" ve "Hatime" isimli dört bölümden oluşan eserin "Esas Kısım" bölümü soru cevap şeklindedir ve bu bölümde şairin hayatı, dinî, ahlaki ve edebî görüşlerine yer verilmiştir.

Zıt fikirli iki kişinin karşılıklı konuşması şeklinde kurgulanan eser "Mudbir Hudbin" isimli kişinin sorularına "Mukbil Revşendil" isimli

A. Öger, K. Yılmaz / NEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 1 (2011) 39-50
A. Öger, K. Yılmaz / Nevşehir University Journal of Social Sciences 1 (2011) 39-50

danışmanın verdiği cevaplardan oluşur. Mukbil Revşendil, Şark dünyasında bütün halkın sevdiği ve üstat kabul ettiği biridir. Mudbir Hudbin ise hilekâr, halka zarar veren bir zalimdir. Eserde kendini beğenmiş bir şahıs olan Mudbir Hudbin'in 99 sorusuna mütevazı ve bilgili Mukbil Revşendil etkili cevaplar vererek onu tesiri altına alır. İlk 47 soru Revşendil'i alt etmek içindir. Lakin onun çok bilge biri olduğunu anlayan Hudbin, diğer soruları onun feyzinden yararlanmak için sorar. Sonunda Hudbin iyi ahlaklı ve faziletli biri olur ve halkın yararına çalışmaya başlar. Şair, eserin "Hatime" kısmında, bu eseri Kaşgar hükümdarı Zuhuridin Hakimbeg için yazdığını belirtmektedir (*Uygur Edebiyatı Tarihi*, 2006: 62-65; *Uygur Kilassik Edebiyatı Kiskiçe Tarihi*, 1996: 564-566).

Eser nazım nesir karışık kaleme alınmıştır. Eserin nesir kısmı 700 satırdan, nazım kısmı da 700 beyitten oluşmaktadır. Nizarî bu eserde adalet, ilim, marifet, ahlak ve insan sevgisi gibi konulardaki düşüncelerini kahramanın ağzından dile getirir:

Dédi: Şah bolsa diyanet reviş (Dedi: Şah diyanet yolunda yürüse
Adalet bile qılsa ol her ne iş Her işi adaletle yapsa)

Budur xeyr-ihsan edayi selat (Budur namaz kılmanın hayrı
Reiyetdin ol qılsa agahliq Halkına karşı bilgili olsa)

Bu iş xubdurur barçeğe dehr ara (Bu iş cihan içinde herkese yakışır
Telep qilğusi barçe el şehri ara Herkes bunu talep ederse)

Dédikim: Yaman şah fasiq bolur (Dedi ki: Kötü şah sapkın olur
Hemişeki reddi xelayiq bolur Her zaman halk ona karşı olur)

Öziniñ sorağın kişige bérip (Kendini soranlara gidip
Reiyeti taşlap oyığa kirip Halkını bırakıp onların evine gidip)

Kélişdin kélişdinki ki pervasi yoq (Geleni gideni umursamaz
Muni bilki cennetde meivasi yoq Bunu bilsin ki cennette yeri yoktur)

Çu deyyuslardek misali aniñ (Çünkü deyyuslar gibi onun
Qiyametde dişvar hali aniñ Kıyamette hali haraptır)

(*Uygur Kilassik Edebiyatı Kiskiçe Tarihi*, 1996: 566-567).

3.6. Çahar Derviş

Nizarî bu eseri Ziyaî ile birlikte yazmıştır. Bu eser, 14. yüzyılda Hindistan'da yaşayan şair Emir Hüsrev Dehlevî (H. 1253-1325) tarafından Farsça yazılmış (Makâlât-ı Cihâr-ı Yâr) ve 18. yüzyılın başlarında Hoten'de

yaşayan Kasım Begim tarafından Uygur Türkçesine tercüme edilmiştir. Bu eserde dört derviş ile bir padişahın başından geçen olaylar hikâye edilmiştir (Uygur Edebiyatı Tarihi, 2006: 65-66).

4. NİZARÎ'NİN ŞİİRLERİNDEN ÖRNEKLER

4.1. Gazel 1

Bu gazel, Ali Şir Nevaî'nin "bile" redifli gazeli ile aynı vezin ve kafiyede yazılmıştır (Ali Şir Nevâyî, 2006: 533).

(Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün)

İzdedim könlümni canan gülşenide can bile
Neççe axtarsam kêtıpdur bu köñül canan bile

(Aradım gönlümü cananın bahçesinde canımla
Ne kadar uğraşsam da bu gönül cananla gitmiştir)

Ah neyley can bile qaldı beden ketti köñül
Kim qalıpdur bu cehanda men kebi arman bile
(Ah neyleyim can ile kaldı beden, gönlüm gitti
Benim gibi arzuyla bu cihanda kim kalmıştır)

Xenceri hicran vücudumni qılıpdur zexmnak
Köz yolidin cari eylep qanni yupmen qan bile
(Ayrılık hançeri vücudumu yaralar içinde bırakmıştır
Gözyaşımından ayrılıp kanı yıkadım kan ile)

İşq vadisida poye eyledim çun gerdi bad
Reşkdin her dem uçaştım çerxi sergerdan bile
(Aşk vadisinde gam rüzgârıyla poye eyledim
Kıskançlıktan her zaman avare felekle karşılaştım)

Tiyri barani melametke hedef boldi başım
Başni başqarmaq besi muşkilki bu baran bile
(Başım iftira oklarına hedef oldu
Bu baranla başımı kurtarmak çok zor bir hal aldı)

Ğerq etıpdur peykerimni ah kim girdabi gem
Kim selamet qalğusi alemde bu tufan bile
(Ah ki, gam girdabı çehremi batırdı, yerle bir etti
Bu tufanla âlemde sadece başakların kırıntıları kaldı)

A. Öger, K. Yılmaz / NEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 1 (2011) 39-50
 A. Öger, K. Yılmaz / Nevsehir University Journal of Social Sciences 1 (2011) 39-50

Zulf qullabige bu canu köñül boldi esir
 Telbe quşdek telpinür her dem neva efğan bile
 (Bu can u gönül saçlarına bağlanıp esir düştü
 Bir kuş gibi her dem çırpınır nanelerle feryat eder)

Zar Mecnunğe visali bolsa mumkin ne eceb
 Merheba qılse Nizarî lutf ile ihsan bile
 (Gül bahçesine kavuşmak Mecnun'a mümkün değil
 Nizarî iyilik ve hoşlukla merhaba dese)
 (Abdurehim Nizarî, 1995: 3)

4.2. Gazel 2

Bu gazel, Ali Şir Nevaî'nin "-ımğa" redifli gazeli ile aynı vezin ve kafiyede yazılmıştır (Ali Şir Nevâyî, 2006: 539)

(Mefâ'ilün Fei'lâtün Mefâ'ilün Fei'lün)
 Bu kün barğumdurur çunki bolurmen vesl yarımğe
 Felek baqmañ beqasız menzilide yoku barımğe
 (Bugün yârin karşısına varıyorum; ama onun vaslı bana
 kolay olmayacak.
 Ey felek, sonunda yıkılıp gidecek olan bu dünyada benim
 hayatımı dikkate alma.)

Tezellüm tiri devrandin qutulmay ahu efğandin
 Toyupmen yar uçun candin ki baqmañ intizarımğe
 (Devrin zulüm oklarından bir türlü kurtulamadım.
 Bir yar için canımdan geçtim, diğer isteklerimi dikkate alma)

Refıqu Leyli Mecnun ruhiñizni eyledim huşnud
 Pisend eyleñ ki ol yarımğe qılğan can nisarımğe
 (Ey dostlar, ben Leyla ile Mecnun'un ruhunu hoş tuttum.
 Yarime canımı bağışladığım için beni tebrik edin.)

Ne anda ihtiyar olğay maña can eylemek qurban
 Quyuban eşk yağın her zaman otluğ uzarımğe
 (Ateş gibi yanan vücuduma her zaman aşk yağını sürerim.
 Bu durumdayken sevgiliye canımı kurban etmekten başka
 ilacım yoktur.)

Ezel levhiğe yazmış bu sifet avvareliğ şerhin
Dağı işq oti qoymaydur méniñ hem ihtiyarimğe
(Benim bu avareliğim çok önceden kaderime yazılmış.
Aşk ateşinin yarası benim tercihim değildir.)

Aya Ferhad Şirin eyleñiz bizge refaquetlik
Ki hicran oti hergiz bermedi teskin qerarimğe
(Ey Ferhad ile Şirin, sizler bize yoldaş olun.
Ayrılık ateşi bana hiç rahat vermiyor.)

Aya bulbul ki zar eyleñ bu toy ki boldi şahane
Teeccüb eyleñiz işq içre qilğan kari barimğe
(Ey bülbüller, ötün bu şahane bir şenlik oldu.
Belki benim bu aşk için yaptığım işleri görürseniz
şaşırsınız.)

Temaşa eyleñiz bu toy ara ey huru ğulmanlar
Fiğanu naleler eylep kéliñ emdi kibarimğe
(Ey huri ve ğulmanlar, bu şenliği mutlaka izleyin
Ağlayıp sızlayarak yanıma gelin.)

Qarañ halimğe kim heyret bile ey Vamık u Uzra
Korup eylep terehhum derdu renci bişumarimğe
(Ey Vamık ile Azra, hayretle benim bu durumuma bakın
Çektiğim bunca dert ve sıkıntılarım için şefkat edin.)

Keliban yar oluñ bizge heme ervahi aşıqlar
Medet eyleñ maña lutf eyleban ol yan bararimğe
(Bütün âşıkların ruhları gelip bize yoldaş olun
Merhamet ederek benim sevgilinin karşısına çıkmama
yardımcı olun.)

Aya derd ehli hesretlik sözümnü eyleñiz evrad
Pütüñ başımğe kelgen derdni levhi mezarimğe
(Ey dert çeken insanlar, benim hasret dolu sözlerimi
unutmayın.
Çektiğim dertlerimi mezar taşıma yazın.)
(Uyğurlarınıñ Kedimki Edebiyatı, 2005: 518-519)

A. Öger, K. Yılmaz / NEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 1 (2011) 39-50
A. Öger, K. Yılmaz / Nevsehir University Journal of Social Sciences 1 (2011) 39-50

4.3. Muhammes

Bu muhammes, Ali Şir Nevaî'nin "şart" redifli gazelinin tahmisidir
 (Ali Şir Nevâyî, 2006: 280.)

Sıdğ ehligе budur kehfi fenada ğar Őert
 Ğar içide yar hemdem bolğali bir yar Őert
 İŞq niŐin canğе yetkürmek üçün bir mar Őert
 Deyr piri xizmetide qılsañ er xummar Őert
 Kim bélin Rus eylegey evvel érür zunnar Őert
 (Sadakat ehline yokluk mağarasında mağara Şart
 Mağara içinde ona dost olacak bir yar Şart
 AŞk içinde oturan gönle ulaŐtırmak için bir yılan Şart
 Kilise pirine hizmet etmek için teslim olmak Şart)

[....]

Bu cehan deyride devran badesini yutme kim
 Bivefa dünya umurida köñül avutme kim
 Yar yadini Nizarî bir zeman öksütme kim
 Ey Nevaî çerxidin cuz egrilik köz tutme kim
 Hacet érmes anı qilmaq çerxi kecreftar Őert
 (Bu dünya kilisesinde devran Őarabını içme
 Vefasız dünya işleriyle gönlünü avutma
 Yari hatırlamayı bir an olsun unutma
 Ey Nevaî, felekten bir Őey umma ki
 Buna gerek yoktur, doğru olmayan felek Şart)
 (Abdurehim Nizarî, 1995: 58)

5. SONUÇ

Abdurehim Nizarî, klasik Türk edebiyatının çeşitli tür ve Şekillerinde eserler kaleme almış bir Őairdir. Kendini Ali Şir Nevaî'nin varisi olarak kabul eden ve hayatının büyük bir kısmını Nevaî'nin eserlerini çoğaltmaya ve medresedeki öğrencilerine anlatmaya adayan Nizarî, bir taraftan önceki devirlerde Hint, Arap ve Fars edebiyatında yer alan eserlerin Uygur Türkçesine tercümelerini yaparken diğеr taraftan Uygur Türkleri arasında sözlü olarak anlatılan halk hikâyelerini Divan Şiiri geleneği içinde döneminin dil ve üslup özellikleriyle kaleme almıştır. Nizarî'nin eserleri içerik ve Şekil bakımından incelendiğinde, Azerbaycan ve Anadolu sahasında yetişen Divan Őairlerinin eserleri kadar öneme sahip olduğu görölmektedir. Gazel, kaside ve mesnevi gibi Divan edebiyatı nazım Şekillerinde başarılı eserler kaleme alan Nizarî'nin "Hamse" sahibi bir Şair olması, Uygur sahasında Divan Şiirinin ne denli güçlü olduğunu göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Bu nedenle, köklü ve zengin bir Divan Şiiri geleneğine sahip olan

Uygur Türklerinin bu alanda yetiştirdiği şairlerin ve onların eserlerinin her birinin ayrı bir çalışma olarak ele alınıp incelenmesi ve Türklük bilimine hizmet edenlere tanıtılması elzemdir.

KAYNAKÇA

- Abdurehim Nizarî. (1995). *Nizarî Lirikiliri*. (Yay. Haz.) Muhemmettursun Bahavidin. Ürümçi: Şıncañ Halk Neşriyatı.
- Ali Şir Nevâyî. (2006). *Nevâdirü's-Şebâb*. (Haz.) Metin Karaörs. Ankara: AKM Yayınları.
- Karaörs M. (2006). *Ali Şir Nevâyî, Nevâdirü's-Şebâb*. Ankara: TDK Yayınları.
- Kaya, Ö. (1996). *Ali Şir Nevâyî, Fevâidü'l-Kiber*. Ankara: TDK Yayınları.
- Kut, G. (2003). *Ali Şir Nevâyî Garâibü's-Sigâr*. Ankara: TDK Yayınları.
- Nizarî, A. (1995). *Nizarî Lirikiliri*. (Yay. Haz.) Muhemmettursun Bahavidin. Ürümçi: Şıncañ Halk Neşriyatı.
- Türkay K. (2002). *Ali Şir Nevâyî, Bedâyiü'l-Vasat*. Ankara: TDK Yayınları.
- Uygur Edebiyatı Tarihi*. (2006). 3. Cilt. Pekin: Milletler Neşriyatı.
- Uygur Kilassik Edebiyatı Kiskiçe Tarihi*. (1996). 2. Cilt. (Yay. Haz.) Ğeyretcan Osman. Ürümçi: Yy.
- Uygurlarniñ Kedimki Edebiyatı*. (2005). 2. Cilt. Ürümçi: Şıncañ Maarif Neşriyatı.